

FORUM

SZAGGATOTT ARCKÉP-FÉLE ÉS EMLÉKEZÉS BÓKA LÁSZLÓRÓL

„Si j'étais écrivain et mort, comme j'aimerais que ma vie se réduisit, par les soins d'un biographe amical et désinvolte, à quelques détails, à quelques goûts, à quelques inflexions . . .”

(Roland Barthes: *Préface à Sade-Fourier-Loyola*. Paris, 1971.)

1.

Válogatott tanulmányait tettem asztalomra, írásra készülőd-
vén és elkezdtem olvasni a vaskos kötet első sorait:

„Nehéz szavakkal írni, beszélni, elmondogatni róla az emlékeket és eldadogni a fájdalmat. Sétálni kellene az ő emlékezetére, szelíd symposionokat ülni bolthajtásos kocsmákban . . .”

Ezeket a sorokat annak idején Gombocz Zoltán emlékeze-
tére írta Bóka László, de én már annyira őt éreztem bele az
idézett szavakba, hogy egy ideig nem tudtam tovább folytatni
az olvasást.

Igen, az ő emlékezetére is sétálni kellene, talán valahol az
Eötvös Kollégium környékén vagy a Szajna partján, antik-
váriumokat böngészni hosszú órák során és felujjongani egy
régvárt találatra; ómagyar szavak zamatát izlelgetve kellene
darvadozni véle s Mészöly Gida bátyánkkal Tápé alatt, étla-
pokot tanulmányozni este a „Kruzsok” asztalánál és biztos
szemmel kiválasztani a legjobb bort. És milyen jó lenne, ha
Ortutay Gyulával mehetnék el hozzá valamilyen pikáns fűszerű
levesre, a Kisfaludy utcai szerény, csaknem szegényes lakásba,
amelynek egyetlen dísze a sok könyv volt. Államtitkár korában
csak egy telefonjába került volna, hogy elegáns budai lakást

szerezzen. — Magamnak sohasem kértem semmit, ez tette lehetővé, hogy mások ügyében hangosan veszekedhessek, mondotta, amikor először voltam nála és nagyon elcsodálkoztam lakása igénytelenségén.

És ha már épp itt vagyok Párizsban, legalább az Ile Saint Louis-t kellene végigjárnom, hiszen, amint ezt a Régi-Párizs maradványának csaknem az egész történetét és intellektuális atmoszféráját oly szuggesztíven megjelenítő tanulmányában olvashatjuk, ezen a szigeten szeretne volna megünnepelni harmincadik születésnapját. De nem megyek, mert most, amikor a hetvenedikre emlékezünk, már csak a halottnak kijáró csokrot vehetnék neki a Virágok Piacán, ahol ő valaha első magyar versünkre gondolt vissza: flos florum — virágnak virága. És mert egyre szaporodnak kedves halottaim, nekem csak az juthatna eszembe a híres versből: „Bútól aszok, epedek.” Inkább egy üveg konyakot teszek magam elé, két pohárral, hogy lélekben koccintsak véle. Óh, bárcsak hihetném, hogy megjelenik majd a kísértetek óráján és megdicsér: szerette ezt a konyakot. Krúdys romantika, mondja majd az olvasó (s mondom egy kissé én is magamban). Mégis ideillik, mert neki is voltak hasonló gesztusai. Több, mint húsz esztendeje már, egy szép napon együtt akartunk ebédelni Pesten, de én nem mehettem el, sőt, üzeni sem tudtam neki, mert olyan erélyesen tartottak vissza valahol vidéken „bellebbezve” (tőle hallottam egyszer ezt a Bach-korszakbeli groteszk magyarítást . . .). Amikor azután hosszú hónapok múlva újra találkoztunk, így fogadott: — „Vártalak. Egy ideig minden déltájt benéztem az Astoriába, hátha mégis ott talállak majd, s a te konyakodat is megrendeltem, mégse jöttél . . .” Egymásra mosolyogtunk. Mind a ketten tudtuk, hogy nem egészen így történt, de én mindmáig szívembe hordozom szavait, hiszen az anekdotikussá kikerekített jelenetre valójában baráti szeretetének melegét fújta rá. Mégsem csak a baráti szeretet idéztette fel velem ezt a jelenetet. Érzelmeit szerette férfias szeméremmel ilyen kis történetekbe bujtatni, s így ma már ez is olyan „petit fait

significatif”, amelynek egy időben divatjamúltnak hitt sainte-beuve-i hagyományát arckép-vázlataiban oly plasztikusan tudta megfrissíteni.

2.

Közeli barátok voltunk, életrajzának azonban még felvázolására sem lennék képes. Már Nagy Péter megírta róla, hogy „mindig a jövő felé fordult, az érlelődő, a félig kész érdekelte . . .” Talán ezért szól olyan ritkán saját múltjáról, sőt verseiben is inkább titkolja, mint feltárja azt. Mégis sajnálom, hogy nem faggattam sem őt, sem a többi, immár örökre elköltözött barátomat életrajzáról. Bonyolult nyomozásokat spórolhattam volna meg a késői biográfusoknak, sőt emlékező magamnak is. Bóka esetében is meg kell tehát elégednem azzal, hogy pusztán irodalmi, intellektuális, majd pedig politikai érdeklődésének sorsdöntő állomásaira vessek néhány futó pillantást.

A sorsdöntő élményt, nemzedékünk legjobbjaihoz hasonlóan néki is Ady jelentette. Egy ízben még azt is elmondta valamelyik fehér asztal mellett, hogy kora ifjúságában egy ideig még hétszilvafás őseivel rokonlelket keresett és talált Adyban, arról pedig, hogy az egykori úri világban is találkozott „valóban nemes” emberséggel, még akkor sem restellt szólani, amikor ez egyáltalán nem volt szokásos. Sohasem hivalkodott véle és sohasem szégyenlette, hanem egyszerre kegyeletes megőrzéssel és önironikus megtagadással vállalta azt a geneológiát, amelyet már az 1939-ben írt egyik esszéjében (*Justh Zsigmond*) hasonló szellemben vázolt fel:

„Polgárnak nagyon is új vagyok (egyik-másik atyámfia még névjegyére nyomtatja előnevét is), s pénzem sincs a polgári jóléthez: cím az jelleg nélkül. Nem a forradalmi szemlélet utáltatja velem a léhaságot és a nyegleséget, én tiszteltem a hagyományt, mert a hagyomány valóság, s a valóság a megismerés tárgya. Én tudom azt, mit jelent, ha valakinek olyan földje van (ha csak sovány, nyolcholdos alföldi szikes!), amit nem maga művel; még akkor is, ha csak annyit hoz, hogy árva tulajdonosa

nem kap miatta vagyontalansági bizonyítványt, mikor szükséges volna . . . én még ettem abból a disznóból, amit nagyanyám bérlője őt disznótor-hónapban . . . Ismertem olyan fényes „nagy” nevet, mely mögött nem adósságokat, galád politikai akciókat, léhaságokat és nyúlra lesipuskás férfiaságot rejtegettek, hanem valóban nemes emberséget.”

Minden jel arra mutat (és talán még adatokkal is jól alátámasztható), hogy már az érettségi táján erősen otthonos volt a modern magyar irodalomban s ennek ablakán tekintett ki a világirodalomra.

Sorsdöntő volt az is, hogy az Eötvös Kollégiummal szoros kapcsolatba került. „Áldott kas volt a Kollégium, lakói szívesen szálltak bele holtukig.” Már Gombocz-portréjában olyan megejtő lírával írt róla, amelyet csak a valóban nagy élmények válthattak ki, de még őszülő éveiben is szeretettel idézte fel azt a kulturális légkört, amely „a Kollégium gazdag könyvtárából, az egyetemi oktatást elmélyítő különórák vitáiból, a tréfát komoly szóval elegyítő hangulatából párolódott a fejekbe . . .” Leginkább Gombocz Zoltán emberi-tudósi személyisége volt különösen nagy hatással rá, ő nyitogatta ki elméjét a modern nyelvtudomány és a stilisztika irányába, hogy ez az érdeklődés ebben a vonatkozásban, kortársai között csaknem egyedülálló irodalomtörténeti munkáira is mindvégig rányomja bélyegét. Egy ideig úgy látszik latolgatta, hogy nyelvész legyen-e vagy irodalomtörténész, végül, talán írói vénájának követelésére, az utóbbit választotta: doktori értekezésében az akkor már-már elfelejtett Csáth Gézáról adott felfedezés-számba menő pályaképet.

A Kollégium francia levegője (valóban nem kevés joggal becézték a magyar École Normale Supérieure-nek), sok más társához hasonlóan, őt is magával ragadta. A francia levegő befogadását egyébként már a korábban megismert Ady és a Nyugat írói is jól előkészítették: ez az érdeklődése szintén életreszóló maradt. Válogatott tanulmányainak névmutatójában a magyarok mellett leginkább a franciák uralkodnak, régiek és újak egyaránt; elég pusztán a *Válogatott tanul-*

mányokban két, kifejezetten francia témájú írását elolvassunk, hogy képet kapjunk erről. Ifjúkorának francia olvasmányai közül, úgy emlékszem, André Gide-et emlegette leginkább; amikor könyvélményeinkről beszélgettünk, azt is hallottam egyszer tőle, hogy az „acte gratuit” iránt érzett rokonszenvét a *Vatikán pincéi* ébresztették fel, de (hogy csak a filológiánál maradjunk), ha helyem volna rá, akár első regényének, a *Zene-kíséretnek* néhány gide-i reminiscenciájára is rámutathatnék. Marcel Proust a későbbi években vált élményévé, nagy regényfolyamának néhány kötetét utolsó éveiben is ott láttam íróasztalán. A szürrealisták már nem keltettek emóciókat benne, a modern francia lírikusok közül Apollinaire állt leginkább közel hozzá.

Persze, ismerte a német irodalmat is, híres nyelvtudósaival együtt (bár a francia Saussure-t többre becsülte) de az előző generáció számára még revelációt jelentő német kultúra (olvasásnak csak bele Szerb Antal vallomásaiba) mégis kevésbé vonzotta, mint a francia, s bár a szellemtörténet és már a harmincas évek derekán hozzánk is eljutott német egzisztencializmus nevezetesebb könyvei megfordultak kezében, ám néhány kortársával ellentétben, alig kapott indításokat tőlük. Freudtól, sőt Jungtól (akinek egyik tanulmányát is lefordította) is legfeljebb inkább pszichológiai érzékenységet tanult, mint módszert: bármilyen szélesek voltak az Eötvös Kollégium kapui, a modern pszichológia felé, sajátos módon, többé-kevésbé zártak maradtak, s amikor Bóka oda bejáratos volt úgy látszik, a filozófiában való elmélyedésre sem adott különös alkalmakat.

Olvasmányélményeinek listáját hosszú oldalakon folytathatnánk, most azonban pusztán arra térünk ki, hogy az orosz irodalom iránt (az ifjúkor olyan nemhivatalos olvasmányaitól eltekintve, mint Dosztojevszkij volt) már az érett években kezdett érdeklődni. De abba hagyom a máris hosszúra nyúlt listát, amelynek során csak néhány jellemző névre térhettem ki, s egy akár csak megközelítően teljes lista összeállítása úgyis

reménytelennek látszik: élete végéig hallatlanul sokat olvasott, az intellektuális és esztétikai kíváncsiság gyönyörűségével.

Mégis azt hiszem – és ez erősen kiviláglik írásaiból –, hogy a legnagyobb, a legsorsosabb könyvélményeket a magyar irodalomtól kapta, mégpedig a magyar modernségtől. Bizonyára még kora ifjúságának élményeiről beszél, amikor arról vall, hogy ehhez a modernséghez is Ady mutatott neki utat, de a vallomására akár egész életművének újbóli és újbóli idézésével nyomhatnánk rá a hitelesség bélyegét:

„... Már nem ő volt egyetlen költőnk. Sorsát kutatva eljutottunk kortársaihoz. A perspektíva nem kisebbitte Ady nagyságát, sőt növelte: ilyen társak között volt ő zászló és jelszó. Babits, Tóth Árpád, Kosztolányi, Juhász Gyula, Füst Milán, Móricz Zsigmond, mindegyik egy-egy világ. Egy percig sem hittem, hogy e nagy nevek viselői csak statisztaszerepet tölthettek be Ady mellett. Nem hittem, s el sem hittem Ady ellenségeinek s vak barátainak. Az arányokkal talán nem voltam tisztában egészen, Juhász Gyulát túl is becsültem, Kosztolányit kevesebbre tartottam igaz rangjánál. De Babits és Tóth Árpád felfedezése egyenrangú élmény volt Ady felfedezésével, s különösen Babits világának perspektívája s morális talapzata termékeny ámulatba ejtett.”

Élete végéig mégis Ady volt a legfényesebb vezérlő csillaga és ne felejtjük el, hogy még olyan időben tette vallomásait mellette s izgatott életműve teljességéért, amikor a modern magyar irodalom hívei körében is divattá vált széplelkű viszolygásokkal szólni róla és forradalmas örökségét kétes értékű politikai célokra próbálták kisajátítani. (*Beteg századokért lakolva*. 1936.) Egy magyar stilisztikai szótár tervével foglalkozott akkoriban s épp Ady műveiben lelt izgalmas példatárra. A tervezett szótár – vagy valamilyen hozzá hasonló – sajnos nem készült el, legfeljebb néhány későbbi Bóka-tanulmány stilisztikai érdeklődése őrzi emlékét. Ady képe már első tanulmányaitól kezdve egyre jobban radikalizálódott, már 1945 előtt is, Ady művészi eszközeiről, így pl. szimbolizmusáról pedig későbbi tanulmányai is sok jelentős megfigyelést tartalmaznak. Újraolvasva őket egyre jobban sajnálom, hogy a terve-

zett Ady-monográfiáját épp ott hagyta abba, ahol a legizgalmasabb problémáknak vágott volna neki.

De azt se felejtjük el, hogy még az író-Bóka bölcsőjét is Ady kezdte ringatni, hiszen nem nehéz észrevennünk, első két verseskötete (mind a kettőt jó lenne újra felfedeznünk és méltó helyre betájolnunk nemzedékünk lassan készülő térképére), valamiképp Ady líráját is folytatja. Mégsem az epigonok már-már paródiának ható stílusvirágait hervasztotta tovább. Nem ilyesmire, hanem leginkább arra a hetyke bemutatkozásra, egy a harmadik nemzedék költőinél ritka, jobb szó híján talán kurucosnak nevezhető „eb-ura-fakó”-s dacra gondolok, amely nemcsak a fiatal Bóka jó ügyekért vagdalózó esszéit, publicisztikáját, egész akkori énjét is jellemezte, sajátos arcélt biztosítva néki nemzedékünk soraiban. Annak idején némi pózolás éreztünk ebben a hetykeségben, pedig még ezzel is fiatalosabb s főképp bátrabb, világosabb és időszerűbben elkötelezett volt, mint a „ködlovagok” akkortájt divatossá vált holdfényes neo-szentszimentalizmusa. Tanárkodásaim során később megtanultam, hogy egy ifjú lélek fejlődésébe sorsdöntően szólhat bele, milyen modellek alakítják a személyiség igazi tendenciáitól sem teljesen elválasztható pózokat.

Ezzel a „hetyke” Bókával kezdtem ismerkedni, majd barátokozni, nemzedékünk, a Nyugat indulásától számított „harmadik nemzedék” (akkor még agresszív ifjúi öntudattal mondtuk ki és írtuk le ezt a szót) összeverbuválódása idején, az *Apolló* és a *Szegedi Fiatalok* két szomszédvárának egy ideig hevesen zajló szócsatái közepette. Az Apolló egyik – a forgalombahozatal előtt különben leragasztott – lapalji jegyzete még „széllébélt szegedi fiatalokról” beszélt – (magától Bókától tudom, hogy a jegyzet tőle származott), mi viszont „üvegházban rothadó pesti kultúrjampeceknek” neveztük őket, hogy azután hamarosan rájövünk, mennyire rokonai vagyunk egymásnak. Rokon volt az a kultúra, amelyet Bóka Pesten, mi pedig az Eötvös Kollégiummal sokban rokon atmoszférájú szegedi fakultáson szívunk molhón magunkba.

(Mi szegediek, leginkább Sík Sándor, Zolnai Béla, és olyan franciás műveltségű pszichológus, mint Várkonyi Hildebrand, s olyan nem-provinciális etnológusok, mint Solymossy Sándor és Marót Károly mellett . . .). Nemsokára annak a felismerése is rokonított bennünket, hogy ha sokat is jelentett nekünk az Eötvös Kollégium vagy az egyetem világa, „merő illúzió” is volt, „üvegház”, „relatív szabadsága pedig szűkkörű és egy-szeri”: mélyen alattunk „milliók éltek, akikhez a magyar iro-dalom nem jutott el, akik leélték életüket úgy, hogy nem jártak Pesten, nem látták a Balatont s külföldre csak mint kivándorlók jutottak el”. Bóka (akinek épp az Eötvös Kollégium másik arcára utaló szavait Kuncz Aladár-portréjából idéztem) ugyan lassabban és későbben radikalizálódott mint mi, szegediek (radikalizálódásának útját, állomásait nem tudom pontosan nyomon követni) az 1938-ban írt József Attila-tanulmánya (*Ember és stílus*) azonban, sokakat megelőzve, már az Ady – József Attila vonalat jelöli ki s az sem véletlen, hogy a stílus ürügyén épp azokat a szavakat idézi, amelyek a „dolgos tömegek”-ről, és szabadságuk hiányáról beszélnek. De bárhogy is próbáljuk definiálni az ifjú Bóka politikai állásfoglalásait, annyi bizonyos, hogy Hitler árnyéká-ban egyre intranzingensebb demokratává és antifasisztává vált s hogy írásai egyre hevesebben, egyre nagyobb „furor”-ral be-széltek a körülötte kavargó mételeyekről.

3.

A felszabadulás után is vállalhatta tehát, amit addig írt és neki József Attilát sem kellett hirtelenében felfedeznie, mint azoknak, akik előtt korábban ködben maradt. Mindössze foly-tatásra várt, amit korábban mondott róla. Rongyos katoná-köpenyeg volt még rajta, amikor egy moldvai hadifogolytábor mélyén (Focsaniban) elkezdte mélyíteni azt, amit már 1938-ban felvillantott a nagy proletárköltőről. Az így meg-

született tanulmányának (*József Attila*. Esszé és vallomás. 1947.) számos eredeti gondolata közhellyé vált azóta. Annak idején egyesek viszolyogva fogadták és „nyugatos” vagy éppen séggel formalista esztetizálást láttak benne, pedig épp az volt a legnagyobb érdeme, hogy már akkor hangsúlyozta József Attila stílusának forradalmi jelentőségű érdemeit, amikor csupán proletárvoltáról estek – jórészt csak sematikus – szavak. Nemsokára regénnyel, első regényével, a *Zenekisérettel* jelentkezett. Sajnálom, hogy ezt nem olvashattam újra el: párizsi könyvtáramból csak néhány, a mindennapos tanári munkához szükséges hazai kötetet emelhetnék le (ezért is vázlatos ez az arckép és emlékezés, amelynek hézagait magam érzem a legjobban). Annakidején, ha ugyan szabad egy immár csaknem negyedszázados olvasmányemlékére hivatkoznom, nemzedékünk egyik új utakat kereső regényét fedeztem fel benne, s nem utolsósorban az akkori harminc és negyven év közötti generáció útjának akkor még kötetlen analízisét is. Útkeresésének sajátos különútját is becsültem benne, egyébként korábbi írásairól sem mondanánk sokat, ha pusztán nemzedékének címkéit aggatnánk rá. (Nemzedékemmel – a tízes évjáráttal – nem sok közösséget érzek, vallotta már korábban is.)

1947-ben, Ortutay Gyula minisztersége idején Bóka a Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára lett. De a „státustitoknok” (tréfás pillanataiban és némi öniróniával ezzel a kopogó régi szóval jelölgette meg hivatalát) az akták között is író maradt, akit büszkeséggel töltött el, hogy századunk modern irodalmát és művészetét végre minisztériális kötelesség gyanánt is szolgálni lehet. Mégsem zárkózott be hatáskörének bástyái mögé: hol komoly szóval, hol provokáló tréfákkal, „boutade”-okkal élénkítette vitáinkat és az akkor aktuális iskolareformok bonyolult problémáihoz is nemegyszer termékenyebben szólt hozzá, mint a jelenlevő hivatásos pedagógusok. Tanácskozásaink légkörét különben nehéz is lenne pusztán csak a korszak immár levéltárban porosodó aktáiból,

jegyzőkönyvekre szorítkozva rekonstruálni. Voltak, akik hol elismerően, hol megrovás gyanánt professzorok és esszéisták szemináriumának gúnyolták Ortutay vezetőségét (tagjai közül most Bóka mellett leginkább Alexits György, Pátzai Pál, Sötér István, Zsebők Zoltán neve jut eszembe s talán nem nagy szerénytelenség, ha a magamét is közéjük biggyesztem). A névsor mindenesetre arra vall, hogy a „professzor” jelző valóban nem volt indokolatlan, sőt az is idekívánczozik, hogy tanácskozásainkban is mindig maradt valami az egyetem, az Eötvös Kollégium szemináriumainak villódzó szellemi tornáinak igényességéből, kötetlen szabadságából, amelyhez (hiszen közben felnőttünk már), néha szabadszájúság is csatlakozott, de még inkább a reformkor nagyjaitól örökölt kötelességtudat férfierénye; hamis pátoz nélkül mertük néha kimondani a vörösmartys igét: „Előttünk egy nemzetnek sorsa áll . . .” Ezt az együttest sohasem fenyegette a bürokraták valóságidegen sterilitása s nem is belső intrikák, hanem egy külső nyomás, a dogmatizmus egyre erősödő nyomásával együttjáró „szalámitaktika” vágta szerteszét. Valljuk meg, nem olyan kegyetlenül, mint nemsokára majd másokkal tette.

4.

Bókát a budapesti egyetem tanárává nevezték ki, néhány, még a régimódi filológiai iskolából elindult professzor fejcsóválása közben. Pedig az „irodalomtudomány” szemszögéből nézve sem méltatlanul. Egy filológusi teljesítménynek is kitűnő Vajda-monográfia s egy sereg, jórészt századunkkal foglalkozó s a tudományt artisztikummal megmagasító, de sohasem mellőző tanulmány állt mögötte. Különben is egy frissiben létesített huszadik századi tanszékre nevezték ki, s más szóba került jelölteknek sem volt nálánál súlyosabb poggyászuk. Igaz, hogy az övét regény, sőt verseskötet súlyosbította és ez még az egyetemek hagyományos bátyáinak megrepedezése

idején is tehertételt jelentett. (Pedig, bocsájtassék meg nekem ez a talán eretneknek ható nézet, jó ha időnként olyanok is tudóskodnak az irodalomról, akik a „gyakorlatban” éltek át annak természetét). „A költő közé tévedt tanár, vagy a tanárok közé tévedt költő kétes figura (olvasom Gyergyai Albert elgondolkoztató Bóka-portréjában), egy kissé mint Andersen hattyúfiókája a kacsák között . . .” Nos, nem a „hattyúfiú” mozgott ügyetlenül a kacsák vizein, elvégre az ő iskolájukat is kijárta, inkább egy-egy „kacsa” vörösés-szürke tollai borzolódtak fel, ha a szokásosnál merészebben, vagy éppenséggel csak szellemesebben szólalt meg közöttük. „Imposztor,” hallottam róla valamikor 1950 táján egyik professzortársától, aki azt hitte, hogy kivont karddal kell védenie tőle azt, amit maga Bóka sohasem fenyegetett, sőt lelkesen szolgált. (És most hirtelen eszembejut, hogy az egyik konzervatív francia professzor szintén imposztoroknak nevezte azokat a marxizmus felé is utat kereső irodalomtörténészeket, akiknek munkásságát az „új kritika” nevével szokás megjelölni.) Pedig Bóka jó professzor, sőt, jó pedagógus volt (nem ártana, ha erről egykori tanítványai vallanának), nem utolsósorban bizonyára azért, mert írónak is meg tudott maradni. Mert abban már nem tudok igazat adni Gyergyai Albertnek, hogy az író és a professzor „kétvégletű energiája” küzdött benne akkoriban, vagy semmi esetre sem pusztán az. Sokkal inkább a „személyi kultusz” éveinek egy ideig szinte havonként változó és még a lélek legintimebb, a legkevésbé tudatos szféráiban is zavarokat okozó és többszörösen dialektikus feszültségei, amelyek leginkább a régi világ olyan lázadóit gyötörték meg, akik sok reménységgel, de mint kiderült, a történelem objektív erői által akkor még nem teljesen motivált reménységekkel érkeztek el az új világba. Többet is írhatnék erről a problémáról, de ez, pusztán csak Bóka esetében is hosszú oldalakat igényelne, hiszen arra is ki kellene térnem, hogy magánéletének szintén megvoltak a már korai ifjúságától hordozott gondjai, komplexusai, többirányú feszültségei, sőt

talán titkai is, amelyeket egyébként még verseiben is szemérmesen elleplezett.

Mi se legyünk szemérmetlenül indiszkréték és inkább azt hangsúlyozzuk, milyen imponáló erővel fegyelmezte antagonisztikus tendenciáit, szünetet nem ismerő alkotómunkába szublimálva a személyiségét kívülről-belülről fenyegető sokféle ártalmas tendenciát.

5.

Az alkotómunka eredményét, a sajnos töredékben maradt életművet, legyen az a „tudósé” vagy az íróé, most már a fiatalabb kollégáknak kell mérlegre tenniük. (Az ő írásaik közül a Sík Csabáét már csak azért is külön regisztrálnom illik, mert a *Válogatott tanulmányok* több mint másfélezer oldalt kitevő, a hozzáértés mellett látható szeretettel összeállított kötetét is neki köszönhetjük. Tanulmánya az idézett kötet utószavának készült.)

Pusztán arról kell néhány szót ejtenem még, hogy az utóbbi években épp új utat kereső ifjú kollégáktól hallottam, többször és több változatban, hogy Bóka életműve teljesen elavult, tudománytalan esszéizmus s különösen azóta nem állja meg a helyét, amióta a strukturalizmus, sőt újabban a generatív nyelvészet jegyében az irodalomkutatás végre „tudományá” válhat . . . Ha helyem volna rá (ismétlem, szaggatott ez az írás, sok idekívánkozó kimaradt belőle), akár példákkal is megmutathatnám, hogy Bóka tanulmányainak számos gondolatát, sokszor egész oldalait „transzponálni” lehetne a strukturalizmus s a más ismert eljárások közé: sokszor csupán csak terminológiájukat kellene divatosítani. (És ebben semmi meglepő nincs: Bóka éppúgy attól a Saussure-től, Baillytól és társaiktól indult el, akikhez a modern irodalomtudomány képviselőit is eltéphetetlen szálak fűzik.) De miért is csinálnánk meg ezt a legfeljebb munkahipotézisnek érdekes transzponálást?

Épp az utolsó években kezd egyre jobban kiderülni, hogy absztrakt racionalizmusuk (amelyben egyesek szemünk előtt válságba került modern ipari társadalmak sajátos tükröződését kezdik felismerni), egyáltalán nem annyira „egzakt”, mint kezdetben látszott. És akik szeretik mondanivalójukat divatos köntösbe öltöztetni, azoknak (párizsi divatlevélírónak csapva fel) azt is elárulhatom, hogy épp az egykori új irodalomtudomány legjobbjai, élükön a most tavasszal elhunyt Roland Barthes-tal az utóbbi években a strukturalista és hasonló kísérletek matematikája helyett az olvasás gyönyörűségéről, esztétikájáról, sőt eroszáról beszélnek, s ezzel együtt az esszé kötetlenebb megközelítési módjait rehabilitálják. Köszönöm nekik, hogy megfrissült szemekkel olvashattam újra Bóka tanulmányait.

BARÓTI DEZSŐ

„ . . . LOBOGJON AZ ÉGIG SZELLEM ÉS SZERELEM . . . ”

KÉTFÉLE SZEREPVÁLLALÁS EGYSÉGE:
JÓZSEF ATTILA PARAFRÁZISOK BABITS KÖLTÉSZETÉBEN

– oly mindegy volt neki! tudta,
balga az emberi faj, nem nyughat, elrontja a jót is,
százakon át épít, s egy gyermeki civakodásért
újra ledönt mindent; sürgősebb néki keserves
jussa a bandáknak, mint hogy kiviruljon a föld és
a konok isteneket vakítva lobogjon az égig
szellem és szerelem – jól tudta ezt a hegyi hírnök

Babits Mihály: *Mint különös hírnemő . . .*